

TREBALO, JE DA ZNAŠ

DŽIN HANF KORELIC

Prevela Nataša Andrić

Beograd, 2015.

Za Ašera

PRVI DEO

PRE

JEDNOSTAVNO ZNATE

Obično ljudi plaču kada prvi put dođu ovamo, a sticao se utisak da ova devojka neće predstavljati izuzetak. Ušla je kočoperno, noseći akten-tašnu, i rukovala se s Grejs u maniru bezosećajne uspešne žene, što je očito i bila, ili je makar priželjkivala da bude. Zatim se spustila na sofu i prekrstila dugačke noge u štofanim pantalonama. Čini se da je *tek tada*, nekako iznenađeno, shvatila gde se nalazi, te da je to doživela poput svojevrsnog udara.

„O, gle“, reče devojka čije je ime glasilo – prema Grejsinoj nešto ranijoj proverbi – Rebeka Vin. „Nisam bila u terapeutskoj ordinaciji još od vremena kad sam pohađala koledž.“

Grejs sede na uobičajeno mesto, prekrsti svoje mnogo kraće noge i naže se napred. Nije mogla da se suzdrži, pa reče:

„Baš čudno! Onog trenutka kad ste ušli, naprosto ste poželeti da brižete u plač.“

„Imate maramica napretek.“ Grejs se osmehnu. Koliko je samo puta sedela u istoj toj stolici, nogu prekrštenih kao i sada, i slušala kako se prostorija puni jecajima. Tu se toliko često plakalo da je ponekad zamišljala ordinaciju sasvim potopljenju, kao u jednoj od magičnih priča Beti Makdonald koje je volela kad je bila mala, gde plačljivi protagonist bukvalno ne može prestati da šmrca sve dok mu voda ne dopre do brade. Kada bi klijenti ispoljili preterani bes, bilo tiho i otrovno, bilo vikom, gotovo da je mogla videti kako zidovi (u stvarnosti bezazleno beličasti) tamne usled gneva. A kad bi atmosfera odražavala sreću ili sklad, ponekad bi zamišljala kako oseća miris opojne borovine nalik mirisu šume uz jezero u pozno leto.

„Pa, to je samo prostorija“, reče veselim glasom. „S dosadnim nameštajem.“

„U pravu ste.“ Rebeka se osvrnu oko sebe kao da je to trebalo potvrditi. Soba – Grejsina ordinacija – bila je uređena s neizmernim staranjem da bude mnogo toga u isto vreme: udobna ali ne naročito atraktivna, topla ali bez narušavanja individualnosti, te ukrašena predmetima toliko prepoznatljivim da su odisali svakodnevicom. Recimo, ta reprodukcija fotografije breza Eliota Portera koju je postavila visoko pored vrata – nije li svako u nekom trenutku imao taj poster? na vratima studentskog doma? u iznajmljenom letnjakovcu? – zatim, tkani crveni tepih, sofa u bež nijansi i njena vlastita kožna stolica na okretanje. Na sredini se nalazio stočić za kafu sa staklenom pločom i samo jednom kutijom *klineks* maramica u kožnom držaču, a u uglu starinski pisači sto od borovine, čije su fioke bile krcate žutim blokovima i listama psihofarmakologa, dečjih psihologa, hipnoterapeuta za odvikavanje od pušenja, agenata za nekretnine, putničkih agenata, posrednika, finansijskih savetnika, advokata za razvod. Na radnoj površini nalivpera su štrčala iz neprivlačne keramičke šolje koju je njen sin Henri napravio u prvom razredu (bio je to predmet koji je tokom godina izazvao zapanjujući broj komentara, te u razgovor unosio izuzetno mnogo zgusnutih uspomena), a bela keramička lampa s abažurum od jute bacala je na akta diskretno svetlo. Jedini prozor gledao je na uličicu iza zgrade, u kojoj se nikada ništa nije dalo videti uprkos jednom pokušaju od pre nekoliko godina da se postavi žardinjera s uobičajenim ukrasnim biljem čiji izbor nije zahtevao poseban umni napor – u stvari, radilo se o geranijumima i bršljanu. Nadzornik je, istini za volju, potpisao projekat, premda se njegovo oduševljenje ugasilo nakon što joj je pomogao da, uz mnogo gimnastike, iznese drvenu žardinjeru iz kamiona i odnese je niz sokače do mesta gde ju je trebalo spustiti, ali biljke su vapile za svetlošću do konačnog uvenuća, a sama žardinjera je ubrzo posle toga nestala, ostavivši tamnu fleku na asfaltu, koja je opstala. Grejs zaista nije ludela za cvećem.

Danas ga je, ipak, unela u ordinaciju: tamnoružičaste ruže, po naročitoj preporuci Sarabet, koja je – kako se Veliki dan sve više primicao – sve više obraćala pažnju na najsitnije pojedinosti. Ne samo da je Grejs morala da za tu priliku kupi cveće već su to morale biti ruže, a ruže su pak morale da budu – *tamnoružičaste*.

Tamnoružičaste ruže. *Zašto?* Pitala se Grejs. Sarabet nije očekivala sliku u boji, zar ne? Nije li već bilo dovoljno neverovatno što se časopis *Vog* interesuje da je fotografiše u crnobeloj tehnici? No, učinila je kako

joj je rečeno, gurnula buket u jedinu vazu koju je držala u maloj čajnoj kuhinji, inače davno zaboravljenog porekla (od cveća koje je dobila po završetku terapije? cveća „hvala vam što ste mi ukazali na to da treba da ga ostavim“? cveća koje joj je poslao Džonatan?), te ga rasporedila nespretno i ne baš najljupkije. Sada je vaza stajala na jednom od stočića pored sofe u izvesnoj opasnosti da je prevrne Rebekin teški vuneni kaput.

„Znate“, reče Grejs, „u pravu ste što se plakanja tiče. Obično ljudima treba mnogo hrabrosti da uopšte stignu dovde. Ili da, sudeći po mom iskustvu, dovedu partnera. Veoma je uobičajeno videti ih kako otpuštaju kočnice čim prvi put kroče u ordinaciju. To je savršeno u redu.“

„Pa, možda neki drugi put“, uzvratila devojka. Ima oko trideset godina, mislila je Grejs, i lepa je, mada pomalo kruta, a odeća koju je nosila bila je veoma mudro skrojena da prikrije njenu stvarnu građu, očito bujnu i punačku, te da nametne predstavu kako je zapravo vitka i bez oblina poput dečaka. Bela pamučna košulja delovala je kao da je na brzinu sašivena za tu priliku, dok su pantalone od smeđeg štofa imale pojas vrlo precizno postavljen da ukaže na struk koji se jedva nazirao. Oba odevna predmeta predstavljala su pobedu iluzije i nije bilo sumnje da ih je sašio neko ko je tačno znao šta radi – no, kad je neko zaposlen u *Vogu*, pretpostavila je Grejs, onda svakako ima pristup takvim majstorima.

Rebeka je preturala po akten-tašni pokraj čizama, a onda izvadila prastari kasetofon i stavila ga na staklenu ploču stola. „Imate li nešto protiv?“, upita. „Znam da deluje starinski, ali potreban mi je rezervni zapis. Jednom sam potrošila četiri sata s izvesnom pop zvezdom poznatom po tome što se izražava nedovršenim rečenicama. Imala sam kod sebe taj mali uređaj iz svemirske ere, veličine pljosnate kutije šibica. Kada sam kasnije pokušala da preslušam snimak, nikakvog zapisa nije bilo. Najstrašniji trenutak u mojoj karijeri.“

„Mogu misliti.“ Grejs klimnu glavom. „No, očito ste uspeli da prevaziđete tu teškoću.“

Rebeka slegnu ramenima. Lepa plava kosa bila joj je ošišana i frizirana u nekakav složeni nered, a srebrna ogrlica počivala joj je na ključnjačama. „Učinila sam da zvuči toliko pametno da bi bila luda da ne potvrdi citate prilikom proveravanja činjenica. Istina, brinula sam. No njen agent rekao je mom uredniku da joj je to najdraži intervju koji je ikada dala, tako da sam iz svega izašla skoro čista.“ Zatim začuta, pa pogleda Grejs direktno

u oči. „Znate“, reče s poluosmehom, „čini mi se da ovo nije trebalo da kažem. Još jedan učinak sedenja u ordinaciji psihoterapeuta. Čim sedneš na kauč, izručiš tajnu.“

Grejs se nasmeši.

Rebeka pritisnu odgovarajuće dugmiće na kasetofonu i začu se glasno kliktanje. Potom ponovo posegnu u akten-tašnu i izvadi staromodni stenoografski blok, te blistavo predizdanje knjige.

„O, imate knjigu!“, uzviknu Grejs. Bila je još toliko nova da ju je zaprepastilo što je vidi u vlasništvu nekog drugog. Kao da je čitav taj napor imao za cilj da stvori nešto čime će samo ona hraniti sujetu.

„Naravno“, odgovori devojka hladno. Činilo se da su joj se profesionalizam i kontrola nad sastankom povratili istog momenta kad je Grejs razotkrila da je potpuna početnica. No, to je bilo jače od nje. I dalje se čudila što vidi knjigu u njenom stvarnom, opipljivom obliku: svoju knjigu, *svoju vlastitu knjigu*, koju svet još nije ugledao, ali taj trenutak doći će vrlo brzo, već pred Novu godinu – najbolje je tada objaviti jedno takvo delo, uporno su tvrdili agentkinja Sarabet i urednica Mod i izdavačica Džej Kolton (Džej Kolton! zaista se tako zvala!). Čak i nakon višemesečne revizije, stvarno predizdanje (tako uverljivo u svojoj fizičkoj, čvrstoj formi), ugovor, ček (odmah deponovan, kao da bi mogao ispariti), kataloški listing – premda je sve to delovalo veoma realistično, veoma poput *Ovo mi se uistinu dešava*. Prošlog proleća na prodajnoj konferenciji izdavača predstavila se velikom broju prisutnih novinara iscrpljenih od puta, koji su hvatali beleške i široko joj se osmehivali (nekolicina joj je kasnije prišla da zamoli za savet u vezi sa svojim problematičnim brakovima – pa, biće bolje da se na to priviknem, pomislila je). Stanje neverice održalo se čak i posle tog ludog dana prošle godine kad ju je Sarabet zivkala na svaki sat da je obavesti o sve neverovatnijim vestima. Neko je želeo knjigu. Želeo ju je još neko. Pa još neko... ne, još dvoje njih, ne, troje, a zatim bi Sarabet počela da brblja na dijalektu koji Grejs nije razumela: govorila je o kupovini iz prve ruke, donjem limitu cene (*donji limit?* Grejs se čudila), audio i digitalnoj verziji, podsticajima za *Listu* (nije saznala šta je *Lista* sve dok nije pročitala ugovor). Ništa od toga nije imalo smisla. Grejs je godinama čitala o odumiranju izdavaštva, ali pred njom je bila pulsirajuća, preduzimljiva, manična industrija namesto osušenog leša: još jedan oblik američke proizvodnje koji gazi sve pred sobom zajedno s čeličanima

Trebalo je da znaš

i rudnicima zlata. Jednom prilikom napomenula je to Sarabet, u trenutku kada je aukciju što je trajala već tri dana preokrenulo pozno upisivanje, izazvavši navalu novih ponuda. Zar izdavaštvo ne bi trebalo da je umrlo? Naposljetku, upravo se tako bez prestanka govorilo u časopisima. Sarabet se tada nasmejala. Izdavačka delatnost je uistinu potpuno mrtva, uveravala je ona Grejs, pri čemu je zvučala vrlo optimistično u pogledu novosti. Osim kada se slučajno dokačite duha vremena. Njena knjiga *Trebalo je da znaš* očito je bila na putu da učini upravo to.

Trebale su joj dobre dve godine da je napiše sedeći za onim pisaćim stolom u uglu s otvorenim laptopom, među klijentima, i za stolom od teške hrastovine i s mrljama od vode u spavaćoj sobi na jezeru s pogledom na пристаниште, i za kuhinjskim pultom kod kuće u Osamdeset prvoj ulici, noću, dok je Džonatan još u bolnici ili je već legao iscrpljen nakon radnog dana, a Henri spava s nekom knjigom otvorenom na grudima i svetlom koje je ostalo uključeno. Napisala ju je uz šolju čaja od đumbira opasno blizu tastature i beleškama raspoređenim duž pulta sve do sudopere na drugom kraju, spisima starih predmeta prekrivenih samolepljivim ceduljama. Dok je pisala, njene dugo zadržavane teorije postepeno su se otelovljavale, potom su postajale prefinjenije, a zatim nedvosmisleno autoritativne, nalik na narodnu mudrost za koju nije znala da je poseduje sve dok je nije pročitala na papiru, zaključke koje je, izgleda, izvela i pre nego što je započela psihoterapeutsku praksu petnaest godina ranije. (Zato što ništa nije savladala? Zato što je već u početku bila u pravu?) U stvari, nije se sećala da je ikada učila kako da radi svoj posao terapeutkinje, i pored, jasno, pohađanja predavanja i obavljanja prakse, čitanja tuđih i pisanja svojih radova, te sticanja potrebne školske spreme. Oduvek je znala kako to da radi; nije se mogla setiti vremena kad *nije*. Mogla je iz srednje škole odmah da ušeta u ovu malu, urednu ordinaciju i bude podjednako delotvorna profesionalka kakva je danas, pomažući brojnim parovima i sprečavajući mnoge žene da se udaju za muškarce koji ih nikada ne bi usrećili. Bila je svesna da je to ne čini posebnom, pa čak ni pametnom. Gledala je na svoju sposobnost ne kao na bogomdanu (za nju Bog nikada nije predstavljao ništa više do teme od istorijskog, kulturnog ili umetničkog interesa), već kao na satkanu od prirode i vaspitanja, poput prirodno nadarene balerine dovoljno srećne da ima dugačke noge i roditelja koji je voljan da je vodi na časove plesa. Iz bilo kog razloga – ili verovatnije bez ijednog

– Grejs Rajnhart Saks imala je urođenu sklonost ka opažanju društvenih dešavanja i poniranju u suštinu stvari, te se unosila u atmosferu ideja i razgovora. Nije umela da peva ni da pleše, niti da množi i deli brojeve. Nije znala da svira poput svog sina, ni da oživljava decu na samrti poput svog supruga – nije imala nijednu od tih veština čije bi je posjedovanje činilo ushićenom i pokornom – ali umela je da sedne s ljudima i uvidi, obično vrlo brzo, obično vrlo jasno, kakve zamke sebi postavljaju i kako da u njih ne upadnu. Ili pak, ako su se već našli u klopki – a uobičajeno je bilo da jesu pošto su već bili tu s njom – kako da se oslobode. To što je zapisivanje ovih očiglednih stvari dovelo *Vog* u njenu neupečatljivu malu ordinaciju bilo je zadivljujuće i po prirodi stvari pomalo uzbudljivo, ali takođe u neznatnoj meri i bizarno. Zašto bi se nekome dodeljivala nacionalna platforma zbog naglašavanja da posle noći sledi dan ili da je ekonomija podložna preokretu, ili zbog bilo koje druge gotove i očite činjenice? (Ponekad, kad je razmišljala o svojoj knjizi i onome što će reći ženama koje će je pročitati, gotovo se stidela same sebe, kao da se sprema da na tržište plasira neki čudesan lek već dugo dostupan na policama apoteka.) A opet, postoje stvari čije uporno ponavljanje nije nikada izlišno, niti ih je moguće izreći previše glasno.

Nekoliko sedmica ranije obrela se na specijalnom ručku u privatnom separeu u *Kraftu*, za stolom punim nedvosmisleno ciničnih (premda profesionalno fasciniranih) buking agenata za medijska izdanja. Uz blago zveckanje srebrnog escajga Grejs je pričala o svojoj knjizi i ispunjavala opštenamenske upitnike (jedan od naročito neprijateljski nastrojenog čoveka s crvenom leptir-mašnom), o tome zašto je delo pod naslovom *Treballo je da znaš: Zašto žene ne čuju šta im njihovi muškarcu govore* drugačije od svih drugih knjiga na temu muško-ženskih odnosa. Jasno, hrana u restoranu Toma Kolikija tu je predstavljala izazov. Grejs je previše vremena posvetila urednici časopisa koja je sedela do nje (drugim rečima, bila je primorana da sluša ženinu priču o skupom razvodu), pa je na svoje veliko žaljenje otkrila da joj je konobar odneo tanjir pre nego što je stigla da pojede jagnjeći kotlet. Činilo se vrlo nedoličnim za jednu autorku da zatraži pakovanje ostataka.

Ipak, posle tog događaja, izdavačica Džej Kolton zaista je počela da je zivka i iznosi ponude za davanje intervju a i pojavljivanje na televiziji, što je sve bilo direktna posledica tog svečanog ručka. Ona urednica koja

Trebalo je da znaš

je prošla kroz skup razvod omogućila joj je intervju u časopisu *Mor*, dok joj je čovek s crvenom leptir-mašnom i neprijateljskog držanja zakazao pojavljivanje na televizijskoj stanici *Asošijeted presa* (učinivši da joj se sva muka isplati, što je čak i Grejs morala da prizna). Tekst u *Vogu* usledio je ubrzo nakon toga. Priča je, bez sumnje, uzimala zalet.

Napravila je skicu članka (na zahtev urednice Mod) za rubriku *Lični stav*, obrazlažući zbog čega je januar tako popularan deo godine za podnošenje zahteva za razvod (praznični stresovi u kombinaciji s novogodišnjim odlukama), i (na zahtev izdavačice Džej Kolton) izdržala krajnje neobičan sastanak s medijskim savetnikom, naučivši kako tačno da naohari glavu prema svom domaćinu na televiziji, kako da se dodvori publici u studiju i umetne naslov knjige u najneprimerenije verbalne konstrukcije, a da pritom – nadala se – ne zvuči poput narcisoidnog robota, te da savršeno oblikuje ključne izraze i rečenice kojima će gledaocima u najkraćem preneti suštinske informacije.

„Poslao mi ju je moj urednik pre nekoliko sedmica“, reče Rebeka spuštivši knjigu na sto odmah pored kutije s maramicama. „Dopala mi se. Znaite, ljudi ovo zaista nikada ne čuju: *Nemojte zabrljati na početku, pa nećete imati gomilu ovakvih problema kasnije*. I, prilično je direktno. Tipično delo na ovu temu ima malo blaži, nežniji pristup.“

Grejs, svesna da je intervju sada zaista počeo, pokuša da istovremeno primeni ono nakretanje glave i savršeno koncizno izražavanje. Kad je sledeći put progovorila, glas joj nije odražavao ono što je smatrala svojim stvarnim životom, već je bio prilagođen situaciji. Smatrala ga je svojim terapijskim glasom. „Shvatam šta hoćete da kažete. Ipak, da budem iskrena, mislim da nam blaže i nežnije ne služe naročito dobro. Verujem da su žene spremne da čuju ono što moja knjiga ima da kaže. Nama nije potrebno obazrivo ophođenje. Odrasle smo i, ako smo zabrljale, trebalo bi da možemo podneti malo istine o tome i donositi sopstvene odluke. Uvek objašnjavam klijentima da ne moraju dolaziti kod mene u ordinaciju i skupo plaćati moju stručnost ako žele samo to da im neko kaže kako će sve biti u redu, ili da se sve dešava s razlogom, ili šta god drugo u duhu tog besmislenog trenutno popularnog žargona. Niti moraju, pretpostavljam, da kupe moju knjigu.“ Osmehnula se. „Mogu da kupe jednu od ostalih knjiga. Bilo koju od njih. *Kako da ljubavlju oporavite svoj brak. Kako da se borite za svoju vezu.*“

„Da, ali vaš je naslov nekako... napadan, zar ne? *Trebalo je da znaš*. Mi-slim, to je nešto što svi kažemo sebi kad gledamo konferenciju za štampu, a neki je političar upravo preko Tvitera pokazao svetu sliku svog penisa, ili su ga uhvatili s drugom ženom, a njegova supruga stoji do njega potpuno zaprepašćena... *Stvarno? Zar te to čudi?*“

„Ne sumnjam da je ta supruga iznenađena.“ Grejs klimnu glavom. „Pitanje glasi *treba li* da bude iznenađena. Da li je mogla izbeći da se nađe u takvom položaju?“

„Dakle, taj naslov ste vi izabrali?“

„Vidite, i jesam i nisam“, odgovori joj Grejs. „Zapravo, radi se o mom drugom izboru. Želela sam da je naslovim *Nužno je obratiti pažnju*. No, niko nije razumeo šta to nagoveštava. Rečeno mi je da je previše književno.“

„O, zaista? Nismo li svi čitali Artura Milera u srednjoj školi?“, upita Rebeka vragolasto, iskazujući dobre namere.

„Možda je tako bilo u vašoj srednjoj školi“, uzvratila Grejs diplomatski. Zapravo je pročitala *Smrt trgovačkog putnika* u srednjoj školi, u Rirdenu, ponosno jakoj (i nekada davno maglovito socijalističkoj) njujorškoj privatnoj školi gde je njen sin sada pohađao sedmi razred. „U svakom slučaju, pravimo kompromise. Znae kako stalno, kad neko uradi nešto što nismo mogli da predvidimo, govorimo sebi: *Čovek nikada ne može da zna*. Zaprepastimo se kada se ispostavi da je muškarac ženskaroš ili pak prevarant. Zavisnik je. Lagao je u pogledu svega. Ili je jednostavno običan sebičnjak i čini se da ga činjenica da je s vama u braku i da možda imate decu – ne sprečava da se ponaša kao da je i dalje slobodan, ničim neopterećeni pubertetlija.“

„O, *da*“, reče Rebeka. Zazvučalo je, pomisli Grejs, pomalo lično. Pa, teško da ju je tako nešto iznenađivalo. Na neki način je u tome i bila suština.

„A kad se to desi, naprosto dignemo ruke i kažemo: *Eto, s ljudima nikada nisi načisto*. I nikada sebe ne smatramo odgovornim za ono čime doprinosimo obmani. Moramo naučiti da budemo odgovorni. Ako to nismo, ne možemo se ponašati u skladu sa sopstvenim dobrom. Uz to, sledeće razočaranje nećemo moći da sprečimo.“

„Uh-oh.“ Rebeka podiže pogled. Netremice je gledala u Grejs s vidljivim neodobranjem. „Ne spremamo se da okrivimo žrtvu, zar ne?“

„Ne postoji nikakva žrtva“, odgovori Grejs. „Vidite, u ovom sam poslu već petnaest godina. Iznova i iznova slušam žene koje opisuju svoje rane

Trebalo je da znaš

interakcije s partnerima i prve utiske o njima. Dok ih slušam, neprestano mislim: *Znali ste od samog početka*. Žena zna da on nikada neće prestati da gleda druge žene. Zna da nije sposoban da sačuva novac. Zna da se prema njoj ophodi s prezrenjem – od prvog puta kada su razgovarali, ili od drugog sastanka, ili od prve večeri kad ga je predstavila svojim prijateljima. Ali ona tada nekako dopušta sebi da zanemari to što zna. Dozvoljava da te prve utiske, ovu osnovnu svesnost, preplavi nešto drugo. Ubeđuje sebe da nešto što je intuitivno videla u muškarcu kojeg jedva da poznaje nije uopšte istinito pošto ga je – citiram – *bolje upoznala*. Upravo je taj poriv da poreknemo sopstvene utiske zadivljujuće snažan. On može uništiti ženin život. A mi ćemo uvek dopustiti sebi da se oslobodimo krivice za to, u našem vlastitom životu, čak i dok gledamo neku drugu zabludenu ženu i mislimo: *Kako je moguće da nije znala?* Osećam, vrlo snažno, da treba da se držimo istog tog standarda. I to *pre* nego što budemo obmanute, ne posle.“

„Ipak, znate“, Rebeka podiže pogled s bloka, dok je njena olovka nastavljala da piše, što beše veoma impresivan prizor, „ne radi se samo o muškarcima. I žene takođe lažu, je li tako?“ Mrštila se, i tu, nasred čela, pojavilo joj se naglašeno V. Očigledno – i srećom – časopis za koji je pisala nije je ubedio da ubrizga injekciju botulinskog toksina.

„Tako je. Naravno. O tome stvarno i govorim u knjizi. Međutim, stoji da od deset klijenata devet čini žena koja sedi baš tu na mom kauču, potpuno rastrojena, jer po njenom mišljenju muškarac, njen partner, od nje nešto krije. Zato sam već na početku odlučila da će ova knjiga biti namenjena ženama.“

„U redu“, reče devojka, vrativši se svojim beleškama. „Shvatam.“

„Didaktična sam“, reče Grejs uz snuždeni, slabašni osmeh.

„Strastveni ste.“

Tačno, pomisli Grejs. Moraće to da zapamti.

„U svakom slučaju“, nastavi odmereno, „stigla sam do tačke kada više nisam mogla podneti da gledam toliko pristojnih, dobronamernih žena kako prolaze kroz patnju tokom više meseci ili godina terapije, mučeći se i trošeći bogatstvo samo da bi shvatile da im se muž uopšte nije promenio, verovatno nikada ozbiljno nije to ni pokušao, niti čak iskazao spremnost da se menja. Te žene nađu se tamo odakle su krenule kad su prvi put došle i sele tu gde vi upravo sedite. Te žene zaslužuju da čuju istinu,

koja glasi da se njihova situacija neće poboljšati – barem ne ni blizu onoliko koliko žele. Potrebno im je da čuju da grešku koju su načinile možda nije moguće ispraviti.“

Prestala je da govori delimično zato da bi Rebeka stigla sve da zapiše, a delimično zato da oseti uticaj svega toga, njenog *neprijatnog iznenađenja* (kako se izrazila Sarabet na njihovom prvom sastanku prošle godine). I dalje je delovalo pomalo potresno. U stvari, Grejs se sećala trenutka kad je rešila da zaista pribeleži sve što stvarno misli, te očigledne stvari koje su postajale zaslepljujuće jasnije sa svakom proteklom godinom njenog poslovnog života, sa svakim vodičem za sastanke (koji to nikada nije pomenuo) i bračnim priručnikom (koji takođe o tome nije govorio), a koje je gutala pripremajući se za pisanje svoje knjige, te sa svakom konferencijom Međunarodne asocijacije bračnih i porodičnih savetnika kojoj je prisustvovala (i gde o tome takođe nije bilo ni reči). O ovom pitanju o kojem niko nije pričao, ali za koje je podozrevala da ga njene kolege razumeju podjednako dobro kao i ona. Da li je trebalo to da kaže u svojoj knjizi i izruči vitriol na sebi ravne kako bi ih prekorila ili kaznila? Ili da samo ponovi taj smešni mit da se svaki *odnos* (šta god to bilo) *može spasti* (šta god to značilo)?

„Nemojte izabrati pogrešnu osobu“, rekla je sada Rebeki, ohrabrena prisustvom *Voga* u svojoj prijatnoj maloj ordinaciji, te neprirodno izdužene i vitke žene na sofi bež boje, koja je rukovala starinskim stenografskim blokom i kasetofonom. „Odlučite se za pogrešnu osobu i neće biti ni od kakve važnosti koliko želite da popravite svoj brak. To naprosto neće ići.“

Nekoliko trenutaka kasnije Rebeka podiže pogled i reče: „To je prilično netaktično.“

Grejs slegnu ramenima. Bilo je netaktično i nije nameravala oko toga da se raspravlja. Trebalo je da bude bezobzirno. Ako je žena izabrala pogrešnog partnera, on će uvek biti pogrešan: to je sve. Ni najsposobniji terapeut na svetu ne bi mogao da postigne više od pregovora o sporazumu. U najboljem slučaju, pomisli Grejs, to je vrlo tužno, ali u najgorem je kazna – i to doživotna. To nipošto nije način da se bude u braku. Ako su ti parovi bez dece, trud treba uložiti u razdvajanje. Ukoliko ih pak imaju, ide se na stvaranje međusobnog poštovanja i zajedničkog roditeljstva. I na razvod.

Naravno, saosećala je s tim parovima. Zaista se unosila, naročito kad se radilo o njenim pacijentima, zato što su joj se obraćali za pomoć a bilo

Trebalo je da znaš

je prekasno da im ponudi išta drugo do ekvivalent vreće za smeće i deterđenta nakon prolivanja ulja. No, ono što je najviše od svega mrzela bilo je čisto predupređivanje sveg tog stresa. Njene klijentkinje nisu bile lišene inteligencije. Bile su obrazovane i pronicljive kad je reč o drugim ljudima. Neke su čak bile briljantne. I to što su na stazi svog mladog života upoznale mogućeg saputnika koji im je nudio izvesnu ili barem verovatnu patnju i što je trebalo da pristanu na tu sigurnu ili makar verovatnu patnju, te da otuda dobiju tu vrlo izvesnu ili barem verovatnu patnju koja im je bila obećana... pa, to ju je zbunjivalo. Oduvek ju je zbunjivalo, takođe i gnevalo. Ponekad je – čemu nije mogla da se odupre – želela da ih fizički prodrma.

„Zamislite“, reče Rebeki, „da za stolom sedite s nekim prvi put. Možda je to ljubavni sastanak. Možda se dešava u kući nekog vašeg prijatelja – bilo gde gde možete sresti čoveka koji vam se može dopasti. U tom prvom trenutku postoje stvari koje vidite i shvatate u vezi s tim muškarcem, imate intuiciju koja vam nešto o njemu govori. Mnogo toga je pred vašim očima. Osećate njegovu otvorenost prema drugima, njegovo zanimanje za svet, da li je inteligentan ili nije – i da li se služi svojom inteligencijom. Možete utvrditi da li je ljubazan ili pun prezira, nadmoćan, ili radoznao, ili velikodušan. Uvidate kako se ophodi prema vama. Učite iz onoga što odlučuje da vam ispriča o sebi: o ulozi porodice i prijatelja u njegovom životu, žena s kojima je ranije bio u vezi. Shvatate kako se stara o sebi – o sopstvenom zdravlju i blagostanju, o finansijskom aspektu. Sve su te informacije dostupne i mi ih zaista usvajamo. Ali, onda...“

Čekala je. Rebeka je piskarala, spuštene plavokose glave.

„Onda?“

„Onda kreće priča. On ima priču. Ima ih mnogo. Pritom ne sugerišem da nešto izmišlja ili otvoreno laže. Možda je tako – ali, čak i ako to ne radi, mi to činimo umesto njega zato što kao ljudska bića imamo veoma duboku, usađenu potrebu za pripovedanjem, posebno ako nameravamo da igramo neku važnu ulogu u toj priči; znate, *Ja sam već heroína, a eva mog heroja*. Čak i dok upijamo činjenice ili oblikujemo utiske, imamo taj istrajni poriv da ih smestimo u nekakav kontekst. Tako uobličavamo priču o njegovom odrastanju, o načinu na koji su se žene ponašale prema njemu, o tome kako su se prema njemu ophodili poslodavci. Deo te priče postaje i način na koji se upravo u tom trenutku stvorio pred nama. Deo te priče postaje način na koji želi da živi u budućnosti. Zatim se dešava da ulazimo

u priču: *Niko ga nikada nije dovoljno voleo pre mene. Nijedna od njegovih prethodnih devojaka nije mu intelektualno parirala. Nisam dovoljno lepa za njega. Divi se mojoj nezavisnosti.* Ništa od ovoga nije činjenica. Sve je to neka mešavina onoga što nam je ispričao i onoga što smo ispričale same sebi. Ta osoba postaje izmišljeni lik u izmišljenoj priči.“

„Hoćete da kažete, izmaštan lik.“

„Tako je. Nije dobra ideja udati se za izmaštanu osobu.“

„Ipak... činite da to zvuči neizbežno.“

„Nije. Ako bismo ovoj situaciji posvetili *delić* pažnje koju, na primer, posvećujemo našim potrošačkim odlukama, problemi bi bili daleko manji nego što jesu. Mislim, šta je to s nama? Isprobaćemo dvadeset pari obuće pre nego što se odlučimo na kupovinu. Pročitaćemo kritike potpunih stranaca pre nego što odaberemo nekoga da nam zastre podove. Ali isključujemo naš detektor za obmanu i odbacujemo sopstvene prirodne utiske zato što nalazimo da nas neko privlači, ili zato što se čini da ga zanimamo. On može da podigne plakat na kom piše *Uzeću ti novac, udvaraću se tvojim prijateljicama i neprestano ću ti uskraćivati ljubav i podršku*, a mi ćemo pronaći način da zaboravimo da smo to ikada spoznale. Pronaći ćemo način da to *izbrišemo*.“

„Ali...“, reče Rebeka. „Ljudi zaista imaju sumnje. Možda se samo ne ponašaju s njima u skladu.“

Grejs klimnu glavom. Sumnje su se često pojavljivale u njenoj praksi: vrlo stare, osušene sumnje, sačuvane, branjene i iznete na videlo od ranjenih, veoma tužnih žena. Predstavljale su temu s brojnim varijacijama: *Znala sam da previše pije. Znala sam da ne zna da ćuti. Znala sam da me ne voli, ne onoliko koliko volim ja njega.*

„Mnogi ljudi imaju sumnje“, složila se. „Problem je u tome što malo ko prepoznaje njihovu pravu suštinu. Sumnja je dar našeg najdubljeg jastva, tako ja na to gledam. Poput straha. Zaprepastili biste se koliko ljudi iskusi strah neposredno pre nego što im se desi nešto loše, a kada se kasnije vrate na taj trenutak, shvate da su propustili priliku da izbegnu ono što se potom dogodilo. Znade: *Ne idi tom ulicom. Nemoj dozvoliti da te taj momak poveze kući.* Izgleda da posedujemo visokorazvijenu sposobnost zanemarivanja onoga što znamo ili pak podozrevamo. Isključivo s evolucijskog gledišta to je fascinantno, ali moja interesovanja su praktičnije prirode. Smatram da sumnja može biti izuzetan dar. Mislim da treba da naučimo da oslušnemo